

DET 19. ÅRHUNDREDE

Underdanigst Pro Memoria! Indberetninger til amtmænd på Sjælland med Møn, Lolland-Falster, Bornholm 1720-1860. Registratur og sagregister. Red. Grethe Ilsøe og Knud Prange. (Arki-Varia/Lokalhistorisk Afdeling, 1992). xxxvi + 140 s., 100 kr. + forsendelse.

Indberetninger fra lokale embedsmænd udgjorde under hele enevælden og i lang tid derefter et meget vigtigt grundlag for de centrale myndigheders beslutninger. Det var almindeligt at foranstalte høringsrunder i forbindelse med lovgivningsinitiativer. Men lokaladministrationen blev også pålagt en lang række rutineindberetninger om små og store emner; i begyndelsen af 1800-tallet havde retsbetjentene således pligt til at indlevere ca. 90 redegørelser om året.

Indberetningerne gik normalt ad tjenstlige kanaler, og dermed kom amtmanden i en nøgleposition. Ofte blev de modtagne papirer blot sendt videre med en følgeskrivelse. Men i mange tilfælde foretog amtmanden selv en analyse af materialet, og han fandt det da gerne tilstrækkeligt at fremsende de vigtigste konklusioner. Derfor kan vi i dag både finde indberetninger i centraladministrationens og i amternes arkiver.

Nogle af disse kilder er udgivet in extenso eller i uddrag. Det drejer sig bl.a. om indberetninger om kornavlens i 1778 (Jens Holmgaard i *Bol og By*, 1962), diverse landøkonomiske redegørelser fra godsejere i Roskilde amt 1735-70 (Margit Mogensen og Poul Olsen: *Godsejer-røster*, 1984), og beskrivelser af byggeskikke på landet omkring 1790 (Grith Lerche: *Bøndergårde i Danmark 1789-90*, 1987). Nærværende publikation er en helt anden måde at formidle stoffet på. Der er tale om en »sagtypologisk«

registratur, tilvejebragt ved en gennemgang af ca. 800 pakker fra de amtsarkiver, der opbevares på Landsarkivet for Sjælland i København. Registreringsarbejdet er udført af studentermedhjælpere ved Lokalhistorisk Afdeling (Historisk Institut, Københavns Universitet). Afdelingens leder, Knud Prange, har være tilsynsførende og har leveret en brugervejledning. Desuden er bogen forsynet med en artikel om indberetninger som kilde til lokalhistorie, forfattet af Karl Peder Pedersen, der er stipendiat ved Statens Humanistiske Forskningsråds projekt »Stat, forvaltning og samfund«, hvor han arbejder på en undersøgelse af danske amtmænd mellem 1660 og 1970.

Registraturen dækker perioden 1720-1860, men antallet af sager fra tiden før 1750 er ganske ringe. Ligeledes er fordelingen på embeder meget ujævn. Stærkest står Sjællands stiftamt samt Københavns, Roskilde og Maribo amter. Disse skævheder beror i høj grad på, hvordan arkiverne er blevet opbevaret i tidens løb, men også forskelle med hensyn til ordning og registrering kan spille ind. Registraturen omfatter således »kun« de pakker, »der efter titlerne at dømme kunne forventes at indeholde indberetninger«. Man har af ressource-mæssige årsager afstået fra en gennemgang af journaliserede sager og pakker af typen »indkomne sager«, »diverse breve« eller lignende – selv om stikprøver viser, at der også her kan gemme sig indberetninger.

Registraturen er forsynet med et emneopdelt sagregister og et stikordsregister; begge er ført meget omhyggeligt. Til gengæld er registreringen ikke helt tilfredsstillende i de tilfælde, hvor en større samling af pakker bliver behandlet en bloc; dette gælder først og fremmest

serien af indberetninger til det samlede Københavns amt 1819-68 (44 pakker). Alle skrivelser fra samme år er henlagt i samme pakke, men registraturen går på tværs af kronologien, idet der er oprettet et »sagsnummer« for hver af de 88 typer af indberetninger, der forekommer i løbet af de 50 år. Systemet fungerer udmærket, når man kan se helt præcist, hvilke år der er repræsenteret. Men hvad skal man stille op med notiser som denne (nr. 199): Om fødte, døde og ægteviede personer af det mosaiske trossamfund ... 1828-68, div. år? Det skal dog understreges, at problemet kun gælder for et mindretal af registratures 537 numre, for i langt de fleste tilfælde bliver der kun gennemgået 1-2 pakker ad gangen.

Registreringsformen er stram, og de oplysninger, man får om de enkelte indberetninger, begrænser sig stort set til emne, årstal, afsendere og eventuelt lovgrundlag. Man savner en kort omtale af indberetningernes omfang, for her er der meget store forskelle; mange indberetninger er således yderst summariske. Ligeledes kan det undre, at der ikke er gjort flere anmærkninger, når indholdet af en indberetning går langt ud over, hvad titlen antyder. Som f.eks. nr. 185: Om de under fattig- og skolevæsenets bestyrelse henhørende stiftelser, legater og kapitaler ... Lægget for 1819 giver nemlig en fortrinlig oversigt over forholdene ikke bare i Københavns amt, men også i mange andre dele af Sjælland.

Disse bemærkninger skal dog ikke tilsløre, at der er udført et fortræffeligt registreringsarbejde til stor nytte for mange grene af historieforskningen. En af fordelene ved indberetninger er, at samme emne belyses fra forskellige lokaliteter på samme tid. Ved at analysere en samling indberetninger vil man derfor ofte få et godt indblik i lokale ligheder og forskelle – herunder holdningsforskelle mellem embedsmænd i områ-

der, der grænser op til hinanden. En sådan undersøgelse vil være et fint udgangspunkt for komparative detailstudier af interessante lokaliteter.

Da Sjællands stiftsæmtes arkiv er så velrepræsenteret, og da stiftamtmanden indtil amtsreformen i 1793 førte tilsyn med alle købstæder på øen, er der meget at hente for købstadshistorikere, der arbejder med 1700-tallet. Dette gælder ikke mindst med hensyn til økonomiske emner såsom markeder, handel med specialprodukter, prisrektioner, bymarker og havnevesen. Noget af disse emner kan ellers være vanskelige at studere systematisk.

Det samme kan siges om håndværk på landet, men her kan navnlig fortegelserne over håndværkere med amts-godkendelse (1816 ff.) være til stor gavn. Et sådant materiale findes i tre amtsarkiver. Landbrugets aktiviteter belyses bl.a. gennem et stort antal indberetninger om høstresultater, landvæsenforbedringer og dyrkning af specialafgrøder (tobak, hør og hamp m.v.). Ligeledes er der påfaldende mange indberetninger om de danske skoves tilstand, specielt fra perioden omkring fredskovsforordningen af 1805.

Mange retsprotokoller er uoverskuelige på grund af manglende registre, men en sporadisk gennemgang af udvalgte pakker med indberetninger giver indtryk af, at dette materiale i en del tilfælde vil være en god indfaldsvinkel til protokolstudier. F.eks. vil en systematisk udnyttelse af indberetningerne uden tvivl give megen nyt viden om forligskommissioner og politiretten – to stærkt forsømte emner i dansk retshistorie. Adskillige amtsarkiver rummer således en del statistik for, hvor mange sager der blev færdigbehandlet i forligskommissionerne, og hvor mange der blev henvist til det ordinære retsvæsen. Og fra 1776 foreligger der en interessant samling af indberetninger fra de

fleste sjællandske købstæder med beskrivelse af, hvordan politisager blev behandlet (nr. 29). Indberetningerne er også en god kilde til retsvæsenets økonomiske aspekter. Og for den fængsels-historisk interesserede er nr. 116 en ren perle: her får man et glimrende indtryk af, hvordan provinsbyernes arrestvæsen fungerede i 1790'erne.

Jo, Karl Peder Pedersen har skam ret i, at indberetningerne gemmer »mange, gode historier, som blot venter på at blive fundet frem og fortalt«. Man kan kun håbe, at denne bog vil give inspiration til lignende registraturer over amtsarkiver på de andre landsarkiver.

Jørgen Mikkelsen

DET 20. ÅRHUNDREDE

Tage Kaarsted: *De danske ministerier 1953-1972*. (PFA Pension, i Boghandelen gennem Odense Universitetsforlag, 1992). 534 s.

Bogen er fjerde del af det store værk, der begyndte at udkomme i 1967, anden kom i 1972. Disse to første bind, der dækkede perioderne 1848-1901 og 1901-1929, var begge skrevet af Svend Thorsen, senere kom 3. del om 1929-1953 nu af Tage Kaarsted, der også har skrevet 4. (sidste?) del. Hele værket er bekostet af Pensionsforsikringsanstalten i anledning af dens 50-års jubilæum, sidste bind udgivet i anledning af 75-års jubilæet, en yderst fortjenstfuld gave til det danske folk. Det sidste bind foreligger også i billigudgave, en nedfotograferet udgivelse af den pompøse præsenterationsudgave.

Hvert af de tre første bind har undertitlen »Et hundrede politisk-historiske biografier« – et ejendommeligt tilfælde, at det tal har passet hver gang. Anmelderen har ikke talt biografierne op i 4. del, men tallet har åbenbart ikke givet anledning til en velklingende undertitel. I hvert fald er ændringen ikke udtryk for, at indhold og disponering er anderledes, selv om detaljeringsgraden er steget i forhold til 1. bind om tiden 1848-1901. Fra 1. del til 2. del skete der også

den ændring, at 2. del i højere grad bar præg af, at fremstillingen blev tilført nye oplysninger og vurderinger, ikke mindst fordi Svend Thorsen nu kunne bygge på egen viden samt en stadig hos andre levende viden og en frisk tradition, selv havde han færdedes i Folketinget siden 1922.

Det samme er tilfældet med Tage Kaarsted, der meget tidligt på historikerprofessionens vegne har opsøgt politikere og haft sin gang i Folketinget. Han har også, ligesom Aage Friis for årtier siden, tidligt haft sans for og lyst til at skrive referater af sine samtaler og her til bogen ydermere brevvekslet med aktørerne. Ikke snævert alene politikerne, men også journalister, embedsmænd og andre med tilknytning til det politiske liv – i kildefortegnelsen opregnes omkring 100 sådanne »meddelere«. Til dette kommer, at Kaarsted har haft adgang til minister mødereferater, andre mødereferater og nogle privatarkiver. Der er således tale om, at der er udnyttet et stort og frisk kildemateriale, og når dertil kommer, at det er udnyttet med sikker historisk skoling og erfaring, er allerede dermed sagt, at vi står over for et værk af meget høj (og blivende) værdi.

Netop anvendelsen af dette kildemateriale og indsamlingsteknikken er ble-